

تاریخ و سنت‌های اسماعیلیه

دکتر فریدون فرهادی

ترجمه دکتر فریدون فرهادی

سرشناسه	: دفتري، فرهاد، ۱۳۱۷ - Farhad Daftary
عنوان و نام پدیدآور	: تاريخ و سنت‌های اسماعیلیه / فرهاد دفتري ؛ ترجمه فریدون بدره‌ای.
مشخصات نشر	: تهران: فرزانه روز، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهري	: ۱۰۳۰ ص. : مصور.
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۳۲۱-۳۷۰-۱
وضعیت فهرست نویسی	: فیا
یادداشت	: عنوان اصلی: The Ismailis: their History and Doctrines, 2nd. Ed., 2007.
یادداشت	: کتابنامه.
یادداشت	: نمایه
موضوع	: اسماعیلیه -- عقاید
شناختن افزوده	: بدره‌ای، فریدون، ۱۳۱۵-، مترجم
بندی کننده	: ۱۳۹۱ ت ۲۷ / د ۲۴۰ BP
رده بندی دی	: ۲۹۷/۵۳۵
شماره کتابخانه	: ۳۰۱۱۸۰۱

This is an authorized Persian translation of "The Ismailis Their History and Doctrines" by Farhad Daftary originally published by Cambridge University Press 2007.

فرزانگان

تاریخ و سنت‌های اسماعیلیه

فرهاد دفتري

ترجمه: فریدون بدره‌ای؛ نمایه: شکوه ذاکری

چاپ اول: ۱۳۹۱

تیراژ: ۴۵۰۰ نسخه؛ قیمت: ۵۰۰ تومان

ناظر چاپ: مجتبی مقدم؛ طراح جلد: شرکت چاپ و نشر باطیس

حروف نگاری: شبستری؛ لیتوگرافی: آرژانتین

چاپ: شمشاد؛ صحافی: تاجیک

حق چاپ و نشر محفوظ است.

میدان ونک، خیابان گاندی شمالی، پلاک ۹، واحد ۱۰

تلفکس: ۸۸۸۲۲۴۷ - ۸۸۸۲۴۹۹۹ - ۸۸۶۷۹۴۴۳

صندوق پستی: ۱۹۶۱۵/۵۷۶

E-mail: info@farzanpublishers.com

www.farzanpublishers.com/ www.farzanpublishers.ir

ISBN: 978-964-321-370-1

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۲۱-۳۷۰-۱

فهرست مطالب

تصاویر و نقشه‌ها	۴
سخنی از ویلفرد مادلونگ	یازده
پیشگفتار بر ویرایش اول	سیزده
پیشگفتار بر ویرایش دوم	هفده
داده‌های درباره‌ی متن و اختصارات	نوزده

فصل اول / مقدمه: پیشرفت پژوهش درباره‌ی اسماعیلیان	۱
مراحل تاریخ اسماعیلیه	۲
تاریخ‌نگاری اسماعیلی	۵
نوشته‌های ضد اسماعیلیان توسط مسلمانان دیگر	۸
تصویرات اروپاییان سده‌های شانزدهم از اسماعیلیان	۱۲
دیدگاه‌های خاورشناسان	۲۹
پیشرفت‌های جدید در مطالعات اسماعیلی	۳۹

فصل دوم / سرآغازها و نخستین تحولات تشیع	۴۵
سرآغازهای تشیع	۴۷
تاریخ اولیه تشیع	۵۳
مختار و «موالی»	۶۶
کیسانیه، «غلات» و امامیه نخستین	۷۳
امامت امام جعفر صادق (ع) و عباسیان	۹۱
تعالیم امام جعفر صادق (ع)	۱۰۲

فصل سوم / اسماعیلیه نخستین	۱۱۱
قدیمی‌ترین اسماعیلیان	۱۱۲
«دعوت» اسماعیلی در قرن سوم / نهم	۱۲۵

۱۴۷	شقاق اسماعیلی - قرمطی در سال ۸۹۹/۲۸۶
۱۵۹	استقرار دولت فاطمی
۱۶۲	جنبه‌هایی از تعالیم اولیه اسماعیلیه

فصل چهارم / دوره فاطمی تا سال ۱۰۹۴/۴۸۷: «دولت» و «دعوت»

۱۷۳	تحکیم مبانی خلافت فاطمی در شمال آفریقا
۱۷۷	مروری دیگر بر جوامع قرمطی
۱۸۶	معز و فتح مصر
۱۹۶	سیاست دینی معز
۲۰۵	قاضی نعمان و فقه اسماعیلی
۲۰۹	العزیز لشکر کشی‌های فاطمیان به شام
۲۱۶	الحاکم، «سرت» اسماعیلی و جنبش دروزیه
۲۲۲	الظاهر بیست و یکمین خلیفه
۲۳۸	دوره طولانی حکومت مستنصر
۲۴۰	سازمان «دولت» فاطمی و «دعوت» اسماعیلی
۲۶۳	تفکر فلسفی - اسماعیلی - «اعان» ایرانی
۲۷۷	اخوان الصفا و رسائل اخوان
۲۹۱	

فصل پنجم / فاطمیان متأخر و اسماعیلیه مستعلویه

۲۹۵	شقاق نزاری - مستعلوی در ۱۰۹۴/۴۸۷
۲۹۹	مستعلوی و آمر
۳۰۱	حافظ و شقاق حافظی - طیبی
۳۰۴	فاطمیان متأخر و اسماعیلیه حافظی نخستین
۳۰۷	«دعوت» حافظی - مستعلوی در یمن
۳۱۶	سرآغازهای «دعوت» طیبی - مستعلوی در یمن
۳۲۳	وجوه اندیشه‌های طیبی
۳۳۲	آغاز «دعوت» طیبی در هند
۳۴۱	شقاق داودی - سلیمانی - علوی در اسماعیلیه طیبی
۳۴۵	«دعوت» و جامعه بهره‌های داودی
۳۴۸	«دعوت» و جامعه سلیمانی
۳۶۳	

۳۷۱	فصل ششم / تاریخ اسماعیلیه نزاری در دوره الموت
۳۷۴	تاریخ نگاری اسماعیلیه نزاری
۳۸۳	حسن صباح و منازعه اسماعیلیان ایران
۴۰۸	آغاز فعالیت های نزاری در شام
۴۱۴	تحکیم دولت نزاری و عقیده «تعلیم»
۴۲۵	بزرگ امید و وقفه افتادن در نزاع نزاری- سلجوقی
۴۳۸	محمد بن بزرگ امید
۴۴۲	اعلام قیامت
۴۵۲	سنا و نزاریان شام
۴۶۲	جدید روابط با اسلام اهل سنت
۴۶۵	علاءالدین محمد سوم و اندیشه های نزاری این دوره
۴۷۶	واپس شدن دهه بی دولت نزاری

فصل هفتم / سده های بعد از استیلا الموت و تحولات جدید در تاریخ

۴۹۷	اسماعیلیه نزاری
۴۹۷	الگوها و مشکلات تحقیق در تاریخ نزاری بعد از الموت
۵۰۵	نخستین سده های بعد از استیلا و روابط نزاریان با صوفیان
۵۲۰	دوره احیای انجمن در تاریخ اسماعیلیه نزاری
۵۴۴	خوجه های نزاری و اسماعیلیه سنت پست
۵۵۵	امامان محمدشاهی و نزاریان آسیای میانه
۵۶۱	امامان متأخر نزاریان قاسم شاهی
۵۷۰	آقاخان ها و عصر جدید در تاریخ نزاری
۶۲۳	نسب نامه ها و شجره های امامان و «داعیان»
۶۳۳	فهرست اصطلاحات
۶۴۵	یادداشت ها
۸۸۳	کتاب شناسی
۹۱۵	نمایه

تصاویر و نقشه‌ها

تصاویر

۱. باب‌الروح، قاهره، یکی از سه دروازه باقی مانده عصر فاطمیان در شهر قاهره (عکس از آرشیو عکس کریستال، موزه اشمولی، آکس‌فرد، neg. c. 3623)
۲. مسجد الحرام، قاهره (عکس: جانانان بلوم)
۳. (الف) روبروی پیشانی کتبه دینار امام اسماعیلی نزار المصطفی لدین‌الله، ضرب شده در اسکندریه در تاریخ ۱۰۵۸/۱۰۵۷ (عکس: «مؤسسه مطابعات اسماعیلی»)
۴. صخره الموت با قلعه الموت در تارک آن، چنان‌که از سمت جنوب دیده می‌شود. (عکس: مجموعه مؤلف)
۵. بعضی از استحکامات روی صخره الموت چنان‌که از سمت شمال غربی دیده می‌شود. (عکس: مجموعه مؤلف)
۶. منظره عمومی صخره و قلعه لمسر (عکس: مجموعه مؤلف)
۷. قلعه شمیران در طازم، ایران (عکس: مجموعه مؤلف)
۸. صخره گردکوه با قلعه گردکوه بر تارک آن، چنان‌که از جنوب دیده می‌شود. (عکس: رعنا جلالی)
۹. قلعه قائن در خراسان (عکس: پیتر ویلی)
۱۰. قلعه مصیاف در سوریه، منظره کلی از سمت مشرق (عکس: پیتر ویلی)
۱۱. قلعه خوابی در سوریه، باروی شمالی آن در اینجا دیده می‌شود. (عکس: پیتر ویلی)
۱۲. قلعه کهف در سوریه (عکس: پیتر ویلی)
۱۳. مقبره امام مستنصر بالله دوم (شاه قلندر)، انجدان، در حدود ۱۴۸۰/۸۸۵ ساخته شده است. (عکس: مجموعه مؤلف)
۱۴. مقبره امام مستنصر بالله سوم (شاه‌غریب)، انجدان، در حدود ۱۴۹۸/۹۰۴ ساخته شده است. (عکس: مجموعه مؤلف)

۱۵. سنگ‌نبشته‌ای به تاریخ ۱۰۳۶/۱۶۲۷ که، در آن، فرمان شاه‌عباس اول صفوی درباره‌ی امام امیر خلیل‌الله انجدانی صادر شده است. مؤلف این سنگ‌نبشته را در ۱۹۷۶ در انجدان کشف کرد. (عکس: مجموعه مؤلف)
۱۶. مقبره‌ی بازسازی‌شده‌ی امام شاه‌نزار دوم، جانب شمالی آن، کهک (عکس: مجموعه مؤلف)
۱۷. سنگ قبر امام شاه‌نزار دوم (وفات: ۱۱۳۴/۱۷۲۲)، (عکس: مجموعه مؤلف)
۱۸. بخش باقی‌مانده از دیواری که مجتمع اقامتگاه آقاخان اول را محصور می‌ساخته است. (عکس: مجموعه مؤلف)
۱۹. منظره عمومی ارگ بم، در کرمان، در سال‌های ۱۹۸۰ (عکس: مسعود معصومی)
۲۰. سنگ علی‌شاه، آقاخان اول (عکس: مجموعه مؤلف)
۲۱. آقاخان اول، آقا علی‌شاه، آقاخان دوم (عکس اصلی: مجموعه مؤلف)
۲۲. یکی از بوه‌ها (آقاخان اول، بمبئی) (عکس: پ. ووچینو، اصل آن در مجموعه عکس‌های مؤلف)
۲۳. سلطان محمدشاه، آقاخان سوم (عکس: مجموعه مؤلف)
۲۴. عالی‌جاه شاه کریم‌الله، آقاخان چهارم، امام فعلی اسماعیلیان نزاری (عکس: «مؤسسه مطالعات اسماعیلی»)
۲۵. بعضی از سران جامعه اسماعیلیان نزاری در آراسان. مؤلف با عینک در وسط آنان ایستاده است، دزباد، ۱۹۸۵ (عکس: مجموعه مؤلف)

نقشه

۱. خلافت فاطمی در اوج اقتدار آن، نیمه دوم قرن دوم / هجری قمری
۲. خاور نزدیک، ایران و سرزمین‌های اطراف در سده‌های

سخنی از ویلفرد مادلونگ

بررسی تاریخی کیش اسماعیلی که برای مدت درازی عمدتاً مبتنی بر شرح‌ها و روایات جدلی و تحریف‌شده خاندان و معاندان بود، از زمان جنگ جهانی اول، در نتیجه کشف مجموعه‌های فقهی بزرگی از آثار موثق اسماعیلی در اتحاد جماهیر شوروی (سابق) و هند، تغییر کلی یافته است. بسیاری از متن‌های اصلی که قبلاً جوامع اسماعیلی آنها را از دسترس خارج‌یان محذوف می‌دانستند، اکنون انتشار یافته است یا به صورت دست‌نویس و نسخه خطی برای بررسی و نقل به دسترس است. با آنکه شمار نسبتاً کوچکی از محققان در شرق و غرب به جدایی بین بررسی‌ای بوده‌اند، پیشرفت در پرده‌برداری از داستان جنبش اسماعیلی در شاخه‌ها و مکتب‌ها و تحول و تکامل اندیشه دینی اسماعیلی استوار و پیوسته بوده است. وجود عمده و مشخصات اصلی این اندیشه و دگرپرسی‌های آن در سیر اغلب حوادث مصیبت‌ناک برای جوامع پراکنده اسماعیلی اثرگذار بوده، آشکار شده است. اما یقیناً هنوز در دانش ما این تحولات شکاف‌های بزرگی باقی مانده است که برخی از آنها ممکن است به علت نبود منابع در میمشان دشوار باشد. گذشته از این، دانشمندان درباره‌ی بعضی از پرسش‌های بنیادین به ویژه آنها که مربوط به مراحل آغازین کیش اسماعیلی هستند، هنوز به توافق نرسیده‌اند. جمع‌آوری این مشکلات بتوانسته پیشرفت‌هایی را که در مطالعه تاریخ اسماعیلیه حاصل شده است، استوار بدارد، زیرا این پیشرفت‌ها هم کلیات تاریخ یکی از شاخه‌های بزرگ اسلام شیعی را میسر می‌سازد و هم مبنای درستی برای تحقیقات مفصل‌تر بیشتر می‌گذارد.

در مجلد حاضر، دکتر فرهاد دفتری نخستین ترکیب جامع و مفصل را از تاریخ پیچیده اسماعیلیه عرضه می‌دارد. عرضه‌ی وی کاملاً منعکس‌کننده پیشرفت بررسی‌های اخیر است که در متون پراکنده، تکی‌نگاشت‌ها و مقالات آمده است و وی آنها را در یک روایت و شرح خواندنی هموار تلفیق و تدوین کرده است. کتاب در بعضی زمینه‌ها، به‌ویژه در زمینه

تحولات جدید، عرصهٔ کاملاً نوی را ارائه می‌کند. این کتاب را بدون تردید نه تنها دانشجویان بلکه همهٔ خوانندگانی که از دیدگاهی محققانه به وجوه تاریخ اسماعیلیه علاقه‌مند باشند، به عنوان یک مرجع کلی خواهند ستود.

ویلفرد مادلونگ

استاد عربی دانشگاه آکسفورد

www.ketab.ir

پیشگفتار بر ویرایش اول

اسماعیلیه که یکی از بنیان دوازده امامی، دومین جامعه بزرگ شیعی را در جهان اسلام به وجود می‌آوردند، بیش از بیست کشور در آسیا، آفریقا، اروپا و آمریکا پراکنده هستند. این کتاب تاریخ و معتقدات بخش اسماعیلی را از سرآغازهای آن تا امروز، یعنی دوره‌ای نزدیک هزار و دویست سال را بررسی می‌کند.

سرآغازهای تسنن و تشیع را که دو بخش عمده اسلام هستند می‌توان به بحرانی که پس از رحلت پیامبر اسلام، حضرت محمد (ص)، بر سر جانشینی او در جامعه نوپای اسلام درگرفت، ردیابی کرد؛ هرچند میان شیعی و سنی این تقسیم به تدریج طی چندین قرن تکامل یافت. با گذشت زمان، اسلام شیعی، بریه اقلیت، به گروه‌های مختلفی تقسیم شد که بسیاری از آنها عمری کوتاه داشتند. اما تشیع امامی که میراث اولیه مشترک چندین جامعه شیعی را، به ویژه دوازده امامیان و اسماعیلیان فراهم کرد، استثنایی عمده بر این روند بود.

اسماعیلیان تاریخی طولانی و پرماجرا داشته‌اند. در سده‌های میانه آنها دو بار دولتی از آن خود تأسیس نهادند و برای دوره‌های طولانی نقشی مهم در سحنه تاریخی جهان اسلام بازی کردند. اسماعیلیان در قرن دوم از تاریخ خود نخستین خلافت شیعی را به زعامت خلیفه امامان فاطمی بنیان گذاشتند. همچنین در دوره فاطمیان کم‌کم شیعی شایانی به اندیشه و فرهنگ اسلامی کردند. بعداً، پس از شقاقی که اسماعیلیه را به شاخه‌های نزاری و مستعلوی تقسیم کرد، رهبران نزاری موفق شدند دولت هم‌بسته‌ای با دژها و قلعه‌های کوهستانی متعدد و سرزمین‌های پراکنده‌ای که از مشرق ایران تا شام (سوریه) گسترده بود، تأسیس کنند. دولت نزاری فقط در برابر یورش مغولان همه‌جا فاتح از پای درآمد. پس از آن، اسماعیلیان دیگر اقتدار و اهمیت سیاسی به دست نیاوردند و به صورت

جوامع کوچک مسلمان شیعی در بسیاری از سرزمین‌ها باقی ماندند. ولی در نیمه دوم قرن هجدهم رهبران و پیشوایان روحانی یا امامان اکثریت نزاریان از اختفا بیرون آمدند و فعالانه در بعضی از رویدادهای سیاسی ایران و سپس هند بریتانیا شرکت جستند. بعداً آنها تحت عنوان موروئی خود یعنی آقاخان شهرت و آوازه بین‌المللی یافتند.

اسماعیلیان تقریباً پیوسته با دشمنی اکثر سلسله و گروه‌های مسلمان مواجه بوده‌اند. در حقیقت آنان از جمله جوامعی بوده‌اند که در دنیای اسلامی به شدیدترین وجه در معرض خشونت، تعقیب و آزار بوده‌اند. در نتیجه، آنان مجبور بوده‌اند که بیشتر اوقات در خفا بسر برند و تعالیم و نوشته‌های خود را پنهان کنند. در چنین اوضاع و احوالی اسماعیلیان تا دهه پیش عمدتاً بر مبنای شرح و توصیف‌های خصمانه که دشمنان آنان پرداخته بودند، شناخته می‌شدند. بیشتر تحقیقات تاریخی نگاران، متکلمان، ملل و نحل‌نویسان و اهل جدل مسلمان، و نیز مستشرقان، در خفا و قایم‌نگاران غربی جنگ‌های صلیبی پدید آورده بودند بررسی‌های عمیقی نمودند. موافقتات قرار گرفتند. صلیبیون که با نزاریان شام معارضات داشتند همچنین مسئله‌ها را در افراد این فرقه را که پیروان «شیخ الجبل» («پیر مرد کوهستان») بودند به عنوان «آنان» در اروپا مشهور ساخته‌اند؛ نام‌گذاری غلطی که متأسفانه هنوز گاهی به وسیله بعضی نویسندگان بر کل شاخه نزاری اسماعیلیه اطلاق می‌شود. همین منابع ضد اسماعیلی می‌تواند پایه‌ای برای مطالعات شرق‌شناسان قرن نوزدهم درباره جنبه‌های متفاوتی از جنبه اسماعیلیه فراهم آوردند.

هر آینه در قرن بیستم مطالعات اسماعیلی، با ریژ از سال‌های ۱۹۳۰، بر اثر کشف و بررسی تعداد زیادی دست‌نوشته‌های اسماعیلی در هند، آسیای میانه، و یمن محفوظ مانده بود دگرگونی پذیرفت. بسیاری از این متن‌ها اسماعیلی از جمله رسالات قدیمی دوره فاطمیان، به تدریج ویراسته و چاپ شده است. قابل توجه این تازه آثار و منابع اصیل اسماعیلی گروه کوچکی از متخصصان را که آغازگر آن‌ها و لایحه‌نویس آن بود، قادر ساخت که مطالعات مهمی در این زمینه به عمل آورند. در نتیجه، تحقیقات‌های جدید در بررسی‌های اسماعیلی اکنون ما شناخت و تفهم بهتری از ماهیت واقعی جنبش اسماعیلی داریم و این شناخت تجدیدنظر اساسی در اندیشه‌هایی که قبلاً در این باره داشته‌ایم ضروری می‌سازد.

هدف این بررسی آن است که به شیوه‌ای پیوسته نتایج پژوهش‌های جدید را درباره

تاریخ و عقاید اسماعیلیان ارائه کند. با استناد و اتکا به تعداد زیادی از متون اسماعیلی و دیگر منابع اصلی، و نیز آثارِ مراجع جدید، این کتاب بر آن است که همهٔ مراحل عمده و رویدادهایی را که در تحول و تکامل کیش اسماعیلی پیش آمده است، عرضه بدارد.

تاریخ تکوین این کتاب به بیش از [چهار] دههٔ پیش می‌رسد؛ یعنی هنگامی که من دانشجوی دورهٔ دکترا در دانشگاه کالیفرنیا در برکلی بودم و شروع به مکاتبه با ولادیمیر ایوانوف، الهام‌بخش اصلی خود برای علاقه‌مندی به مطالعات اسماعیلی کردم. اما بخش عمدهٔ کتاب در تهران میان سال‌های ۱۹۷۹ و ۱۹۸۷ نوشته شد؛ یعنی در سال‌های آغازین انقلاب اسلامی در ایران. بعد از آن در بعضی از بخش‌ها تجدیدنظر کردم و مطالب زیادی بر یادداشت‌ها و پانوشت‌ها و مراجع و منابع درافزودم. در اجرای این پژوهش، من طی سال‌ها از مهمان‌سرای خصوصی چندین کتابخانهٔ عمومی در تهران، پاریس، لندن و جاهای دیگر بهره‌مند شدم. من به خصوص مدیون «مؤسسهٔ مطالعات اسماعیلی» در لندن هستم که دست‌نویس‌های اسماعیلی خود را در اختیارم گذاشت.

پروفسور ویلفرد مادلونگ استاد دانشگاه آکسفورد، نسخهٔ ماشین‌شدهٔ این کتاب را سراسر خواند و پیشنهادها و ترمیم‌ها را برای اصلاح آن کرد و مرا از چندین خطا و نادرستی بازداشت. از این رو خود را مسئول سپاسگزار او می‌دانم.

تعدادی از دوستان مرا در سفرهای تحقیقاتی بهم به الموت، لمسر، گردکوه، انجدان، دزباد، و دیگر اماکن اسماعیلی در ایران، یا در راه‌های مختلف دیگر در به‌انجام‌رسانیدن این کتاب کمک کردند. من از همهٔ آنان متشکرم. خصوصاً مدیون میترا رزمجو به خاطر قضاوت‌های ادیبانه و ویراستاری دقیق او هستم؛ این شخص در وقتدربرای آماده‌کردن ترسیم اولیهٔ نقشه (دوم)؛ و از عزیزه عضدی که اجازه داد تا در این عمیق او در زبان‌های آلمانی و روسی بهره‌مند گردم؛ و از سوزان وان دِون به خاطر طرح پیراژی نهایی کتاب برای چاپ نیز سپاسگزارم. ایرج باقرزاده با اینکه با برنامه‌های انجمن راتی خود در لندن سخت مشغول بود، برای راهنمایی من در مسائل انتشار فرصت پیدا می‌کرد. من بابت این صمیمانه از او سپاسگزاری کنم و از صمیم قلب از فریدهٔ آقاخان که پیوسته باج الهام و یاری من در طول سال‌ها بوده است، متشکرم.

بالأخره، فرشته که نه تنها مشوق من در نوشتن این کتاب بود و سپس مرا در طی نوشتن آن تحمل کرد، بلکه از بسیاری از مکان‌ها و ساحت‌های اسماعیلی، بعضی وقت‌ها با

به خطر افکندن سلامت خود، عکس گرفت و پیش نویس های مختلف کتاب را ماشین کرد. من هرگز نمی توانم شکر زحمات او را چنان که بایسته است بگذارم. لذا این کتاب را به عنوان نموداری از حق شناسی عمیق خود به او تقدیم می کنم.

www.ketab.ir

پیشگفتار بر ویرایش دوم

قسمت اعظم متن اصلی این کتاب در نیمه دهه ۱۹۸۰ به اتمام رسید. پس از افزودن اندک مطالبی دیگر، ویرایش اول آن در ۱۹۹۰ انتشار یافت. به عنوان نخستین تاریخ جامع اسماعیلیان که نتایج راهزده تحقيقات جديد را در این زمینه با هم تلفیق و ترکیب کرده بود، کتاب را جامعه دانشگاهی و اهل علم و نیز اسماعیلیان سراسر جهان به خوبی استقبال کردند. در نتیجه، کتاب چندین بار تجدید چاپ شد و، علاوه بر آن، به زبان‌های عربی، فارسی، اردو، ترکی و تاجیکی ترجمه گشت. ترجمه فارسی تاریخ و عقاید اسماعیلیه جایزه «بهترین کتاب سال» را در جمهوری اسلامی ایران به دست آورد که تمجیدی غیرمنتظره بود.

در این میان، من در ۱۹۸۸ به «مؤسسه مطالعات اسماعیلی» در لندن پیوستم که به عنوان مرکز بین‌المللی برای مطالعات اسماعیلی فعالیت می‌کنند. پیشرفت در این زمینه از مطالعات اسلامی طی دو دهه اخیر با سرعت حیرت‌بخشی، علاوه بر کتاب من به نام ادبیات اسماعیلی: کتاب‌شناسی منابع و بررسی‌ها (۲۰۰۴) انجام یافته است، به جلو رفته است و، در همان حال، تحقیقات و پژوهش‌های خود من نیز از مراحل مقدماتی و آغازین آن در سال‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ در گذشته است. همه اینها تدارک ویرایش دومی با تجدیدنظر کامل از کتاب تاریخ و عقاید اسماعیلیه را ضروری می‌ساخت. در این ویرایش جدید، بسیاری از بخش‌های فصول کتاب از نو نوشته شده یا در آنها تجدید نظر اساسی و مطالب جدید بسیاری در سراسر متن کتاب افزوده شده است. گذشته از این، توضیح و تفسیرهای اعتقادی دقیق‌تر ارائه شده است تا چشم‌اندازهای علمی اخیر را دربارهٔ وجوه مختلف تفکر و اندیشه اسماعیلی بیشتر منعکس سازد. برای آنکه دسترسی به مطالب کتاب بهتر شود، برای هر فصل سرعنوان‌های فرعی متعدد تدارک دیده شده است. بالأخره،

پیوسته کوشش شده است که یادداشت‌های پایان کتاب، توصیف‌های کتاب‌شناختی و مرجع‌ها به روز شود چنان‌که انتشارات مهم دو دهه گذشته را دربر داشته باشد. این ویرایش دوم، «گزینه کتاب‌شناسی» مفصل‌تری را، علاوه بر تصاویر جدید و یک نقشه دیگر، شامل می‌شود.

عده‌ای از همکاران در «مؤسسه مطالعات اسماعیلی» در تدارک این ویرایش کمکه کرده‌اند. به ویژه من باید مراتب سپاسگزاری خود را از نادیا هولمز به خاطر دقت و وسواس‌گرته‌ای که در تهیه پیش‌نویس‌های مختلف نسخه تایپ‌شده به کار برد، از ایزابل دربر این خاطر ویراستاری دقیقش، و از پاتریشیا سالازار به خاطر سرعت و تسهیلاتی که در امر مربوط به چاپ کتاب فراهم آورد، ابراز دارم.

www.ketab.ir

یادداشتی دربارهٔ متن و اختصارات

نظام نویسه‌برداری کاررفته در این کتاب برای واژه‌ها و اسم‌ها از خط عربی همان است که در ویرایش سوم (چاپ جدید) دائرةالمعارف اسلام به کار رفته است با دو تغییر؛ یعنی برای «ج» به جای ژنسط «برساق» به جای ک نویسهٔ q به کار برده شده است. برای حفظ یکنواختی و یکدستی، همان نام‌ها و واژه‌های فارسی به کار رفته است جز آنکه ch به جای ĉ و گاهی v به جای u آورده شده است. گذشته این، کوشش شده است برای نام‌های ترکی و مغولی از نظام ویرایشی پیشین اختصاری استفاده شود، مثلاً به جای Hülāgū صورت دقیق‌تر Hülegü را آورده‌ایم.

در پی سال‌های قمری تقویم اسلامی، به طرز کلی در سراسر متن و در یادداشت‌های پایانی، به استثنای فصل اول، معادل آنها به سال هجری در تقویم گریگوری آورده شده است (مثلاً 6th/12th century). سال‌های دورهٔ اسلامی که از هجرت حضرت محمد، پیامبر اسلام، از مکه به مدینه یعنی ژوئیهٔ ۶۲۲ میلادی آغاز شده، معمولاً در زبان لاتین به اختصار با دو حرف AH (Anno Hegirae) - سال هجری آورده می‌شود، به معادل آنها در سال مسیحی به اختصار AD (Anno Domini) بر مبنای جداگانه‌ای در کتاب Gréville, Freeman-Grenville, *The Muslim and Christian Calendars* (London, 1963)^۱

برگردانده شده است. در ایران تقویم اسلامی شمسی رسماً در دههٔ ۱۹۲۰ اتخاذ شد. بنابراین، تاریخ آثاری که در ایران جدید چاپ شده، به سال شمسی داده شده است (که در

۱. این کتاب تحت عنوان تقویم‌های اسلامی و مسیحی و جدول‌های تبدیل آنها به یکدیگر به وسیلهٔ همین مترجم به فارسی برگردانده شده و در ۱۳۵۹ به همت انتشارات قلم به چاپ رسیده است. - مترجم